

УДК 159.9:37.015.3

Олександренко К.В., к.філолог.н., доцент, завідувач кафедри іноземної філології ХНУ, м. Хмельницький

ОСОБИСТІСНІ ТА ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Стаття присвячена опису особистісних та індивідуально-професійних закономірностей розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця у психологічному контексті.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, особисті якості, фахівець.

Постановка проблеми. Особистісний аспект є найбільш складним і в той же час важливим у розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця.

Обраний нами підхід вимагає приділяти більше уваги співвідношенням різних властивостей у структурі особистості майбутнього фахівця.

Такий підхід є більш перспективним як у рішенні завдань розвитку і саморозвитку особистості, так і у встановленні взаємозв'язку окремих особистісних властивостей майбутнього фахівця з розвитку його іншомовної комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з активними дослідженнями у сфері міжкультурної комунікації термін „іншомовна комунікативна компетентність” виник за рубежом. Зокрема, С.Савінгтон спочатку визначив це поняття як здатність функціонувати у реальній комунікативній ситуації, у динамічно мінливій обстановці, де лінгвістична компетентність повинна адаптувати себе до загального обсягу одержуваної інформації - як лінгвістичної, так і паралінгвістичної. Поняття „іншомовна комунікативна компетентність” зустрічається і у дослідженнях німецьких вчених, які вживають його з позиції викладання іноземних мов. Так, говорячи про цілях навчання іноземній мові, М.Пельц відзначав, що замість поняття „лінгвістична компетентність” все частіше вживається поняття „іншомовна комунікативна компетентність”. У той же час у вітчизняній науці термін

„іншомовна комунікативна компетентність” не одержав поки широкого поширення. Однією з останніх робіт, присвячених даній проблематиці, є дослідження О.Ф. Волобуєвої та О.В. Касаткіної [1-2].

Між тим окремих секторальних досліджень щодо вивчення соціально-психологічних, особистісних, індивідуально-професійних, комунікативних, когнітивних, дидактичних, креативних закономірностей розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців не проводилося.

Виходячи з вищезазначеного, дана стаття присвячена опису особистісних та індивідуально-професійних закономірностей розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця у психологічному контексті

Дослідження даного аспекту дозволить наблизитися з'ясувати структуру іншомовної комунікативної компетентності та наблизитися до того висновку, що вона є інтегративною особистісною якістю, що опосередковує поряд з іншими видами компетентності хід особистісно-професійного розвитку і детермінує його ефективність. Крім того, це дасть змогу обґрунтовано та експериментально дослідити психолого-педагогічні механізми її розвитку.

Викладення основного матеріалу. Індивідуально-професійні властивості особистості майбутніх фахівців статистично вірогідно пов'язані з ефективністю розвитку їх іншомовної комунікативної компетентності. Однак зазначені зв'язки проявляються неоднозначно, їх мінімальна сукупність у вигляді комплексу особистісних якостей особистості майбутнього фахівця, виявлених і оцінених за допомогою методу експертних оцінок і стандартизованих психологічних тестів, утворюють професійно-особистісний потенціал, що виступає як важлива умова розвитку іншомовної комунікативної компетентності та особистісного розвитку майбутніх фахівців. Для оцінки сформованості професійного розвитку якостей особистості і встановлення залежності розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця від цих якостей ми використали емпіричні дані, отримані з використанням психодіагностичних тестів: Г.Айзенка, Кеттелла (16 PF), Кейрсі, Амтхауера, Дж. Векслера, Б.Б. Косова та ін.

Для вивчення рівня розвитку загального, вербального і невербального інтелектуального показника застосовувався тест Дж.Верслера. Для виміру факторів особистості використався особистісний опитувальник Р.Кеттелла. Комунікативні здібності частково

визначалися з тесту Айзенка і Кеттела (фактор А), рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності з використанням батареї лінгвістичних тестів М.К. Кабардова.

Для дослідження схильності до емпатії використався тест А.Мехрабієна і Н.Енштейна, для вибору стратегії поведінки у конфліктній ситуації - тест Томаса, для визначення організаторських здібностей - тест „Хто ви адміністратор чи лідер”. Також були використані тести на самооцінку „Карта експертних оцінок (КЕО)”, „Карта самооцінок особистості (КСО)”, шкала „Сила Я” ММРІ, тести Спілбергера-Ханіна і К.Ізарда „Диференціальна шкала емоцій”. Використаний психодіагностичний блок був необхідним і достатнім для встановлення залежності розвитку іншомовної комунікативної компетентності від якостей особистості майбутнього фахівця, оскільки охоплює і дозволяє кількісно оцінити більшість показників його інтелектуального та особистісного розвитку. Для визначення залежності рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності від тісноти взаємозв'язків особистісних властивостей майбутніх фахівців ми використали динаміку оцінок за методиками „Карта експертних оцінок (КЕО)” і „Карта самооцінок особистості (КСО)”.

Динаміка взаємозв'язків особистісних властивостей майбутніх фахівців (за оцінками інших). Дослідження зміни динаміки взаємозв'язків особистісних властивостей майбутніх фахівців з високим (В), середнім (З) і низьким (Н) рівнем іншомовної комунікативної компетентності проводилося по оцінках особистості інших студентів і по їхніх оцінках власних властивостей. В експерименті взяли участь 120 студентів Хмельницького національного університету. Студенти з різним рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності дали експертні оцінки виразності 19 особистісних властивостей кожному зі студентів своєї групи за методикою „Карта експертних оцінок” (КЕО). КЕО являє собою двовірну матрицю, по рядках назви двополюсних індивідуально-професійних якостей майбутніх фахівців, а по стовпцях - оцінки ступеня їхньої виразності. Кожний студент-експерт розділяв свою групу на 3 приблизно рівні частини, проставляючи трибальні оцінки за ступенем виразності у них лівого полюса кожної властивості (3 бали, наприклад, за екстравертованість) або правого полюса (1 бал, наприклад, за інтровертованість). Інша третина студентів одержувала середню відносну оцінку „2 бали”. Потім індивідуальні карти всіх експертів групи усереднялись у кожному

осередку і підсумковій матриці (яка має ту ж розмірність, що й індивідуальна) піддавалася обробці методом рангової кореляції (за Спірменом) по 19 стовпцям-властивостям. Нарешті, кореляції кожної властивості з іншими 18 минулими просумовані (по модулю, без врахування знака кореляції) і обчислені сукупні значення кореляцій для кожної з 19 властивостей. Результати представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Сукупні значення кореляцій (по модулю) кожної властивості особистості з іншими у студентів з різним рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності (зазначений скорочено лише лівий полюс двополюсних властивостей) і надійність самооцінки властивостей (N=120)

№	Властивості особистості	За оцінками інших		За самооцінками		Надійність	
		1-й ф-т	2-й ф-т	1-й ф-т	2-й ф-т	3-й ф-т	3-й ф-т
		В Н	В Н	В Н	В Н	В С	С
1	Здатність до творчості	55 54	63 61	28 23	25 31	44 31	58
2	Емпатія	36 19	52 61	48 27	30 27	57 46	69
3	Організованість	55 45	61 56	50 22	37 23	46 56	65
4	Теоретичні здібності	54 39	56 51	51 31	28 21	33 44	63
5	Планування	49 27	61 56	57 35	40 32	26 54	86
6	Емоційна стійкість	61 41	56 46	33 29	15 25	48 28	01
7	Схильність до індивідуальних дій	57 64	53 47	35 43	23 31	34 29	76
8	Виділення головного	61 29	68 65	53 23	41 23	47 54	84
9	Високі домагання	53 43	56 60	17 27	11 26	44 32	32
10	Емоційність	35 44	17 22	50 25	38 17	54 50	81
11	Екстравертированість	38 49	— —	44 26	— —	39 49	72
12	Потреба у досягненні	49 34	33 39	57 39	37 31	24 49	81
13	Воля	56 24	65 58	49 31	27 33	33 32	76
14	Витривалість	63 22	68 56	31 41	29 33	49 21	53
15	Образне уявлення	45 37	58 63	28 25	30 32	— —	32
16	Словесна пам'ять	58 49	67 57	38 30	29 25	28 44	54
17	Товариськість	35 50	33 31	41 27	23 18	50 48	88
18	Відповідальність	44 41	59 55	23 36	29 34	43 32	70
19	Ініціативність	50 47	57 39	39 28	28 26	46 45	67

У першому і другому стовпцях таблиці представлені сукупні значення кореляцій для студентів 1-го факультету з високим і низьким рівнем іншомовної комунікативної компетентності. Можна було очікувати, що цієї категорії студентів з високим рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності рівень кореляцій кожної властивості з іншими вище, ніж у студентів з низьким рівнем сформованості. Цей взаємозв'язок підтвердився по 15 властивостям з 19 (за критерієм Вілкоксона для сполучених пар це розходження вірогідно на рівні $P < 0,01$). Виходить, рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців залежить від тісноти (сили) взаємозв'язків їхніх особистісних властивостей. Це ж підтверджується даними дослідження студентів з різним рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності 2-го факультету ХНУ. Порівняння третього і четвертого стовпців у таблиці підтверджує зазначену закономірність для 13 особистісних властивостей з 18 обстежених.

Динаміка взаємозв'язків особистісних властивостей майбутніх фахівців (за оцінками власних властивостей). Ця ж закономірність підтверджується, якщо проаналізувати результати самооцінок власних особистісних властивостей у студентів з низьким і високим рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності. П'ятий і шостий стовпці аналогічних даних за методикою „Карта самооцінок особистості (КСО)” для студентів 1-го факультету показують 15 підтверджень гіпотези про закономірності з 19, тобто $P < 0,01$, а сьомий і восьмий стовпці для студентів 2-го факультету - 10 з 18. Менша виразність даних у останніх ($P < 0,05$) дозволяє припустити, що прояв обговорюваної закономірності може залежати від особливостей контингенту обстежуваних. Тому додатково приводимо результати нових груп студентів 3-го факультету з високим (39 чоловік) і середнім рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності (48 чоловік). Їхні результати подібні (підтвердження гіпотези - за 11 показниками з 18; по Вілкоксону, $P < 0,01$). Як бачимо, порівняно зі студентами 1-го факультету, закономірність у студентів інших факультетів проявляється менш різко, що може свідчити про своєрідність їхнього розвитку за результатами оцінювання своєї особистості. Відзначена вище менша виразність прояву динаміки взаємозв'язків у студентів 2-го факультету порівняно зі студентами 1-го факультету змушує перевірити наявність закономірності у перших дещо іншим

способом і ще більш детально. Для цього не будемо обмежуватися зіставленням у студентів з високим, середнім і низьким рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності тільки середніх кореляцій (в інтеркореляційних матрицях) по кожному з 18 властивостей особистості. Зрівняємо за абсолютною величиною кореляцію кожної властивості з кожною іншою у відповідних осередках двох інтеркореляційних матриць по двох групах сформованості іншомовної комунікативної компетентності. У підсумку гіпотеза про більш тісні взаємозв'язки властивостей у структурі особистості студентів 2-го факультету з високим і середнім рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності підтвердилася у співвідношенні 173:127 (перевага підтверджень над зворотними випадками), а 3-го факультету - у співвідношенні 158:134. Таким чином, і за самооцінками властивостей особистості підтвердилася позитивна кореляція рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця з тісністю взаємозв'язків властивостей у структурі його особистості.

Залежність розвитку іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця від його особистісно-професійних якостей була виявлена в ході лонгітюдного дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2001-2006 рр. зі студентами і викладачами Хмельницького національного університету. Кількість респондентів склала 465 осіб, з них 425 студентів та 40 викладачів вишу. Для визначення якісних і кількісних значень найбільш професійно значимих характеристик особистості, якими повинен володіти молодий фахівець ХНУ, серед студентів був проведений експеримент по оцінці результативності праці молодих фахівців. У дослідженні був використаний професіографічний підхід, при якому відправними, у визначенні значимих для даної професії якостей особистості, виступали вимоги, пропоновані до фахівця даного профілю. Виявлений склад основних вмінь виступає як вимоги до професійно-кваліфікаційного рівня фахівця. Психофізіологічний зріз аналізу професійної діяльності дозволив визначити вимоги до основних характеристик психічних процесів і функцій (уваги, пам'яті, мислення та ін.), до інтелекту у цілому. Нарешті, на індивідуально-мотиваційному рівні аналізу виявлені вимоги, пропоновані до інтегральних характеристик особистості фахівця: мотивації, професійної спрямованості,

здібностей, характерологічних рис і соціально-психологічних властивостей особистості.

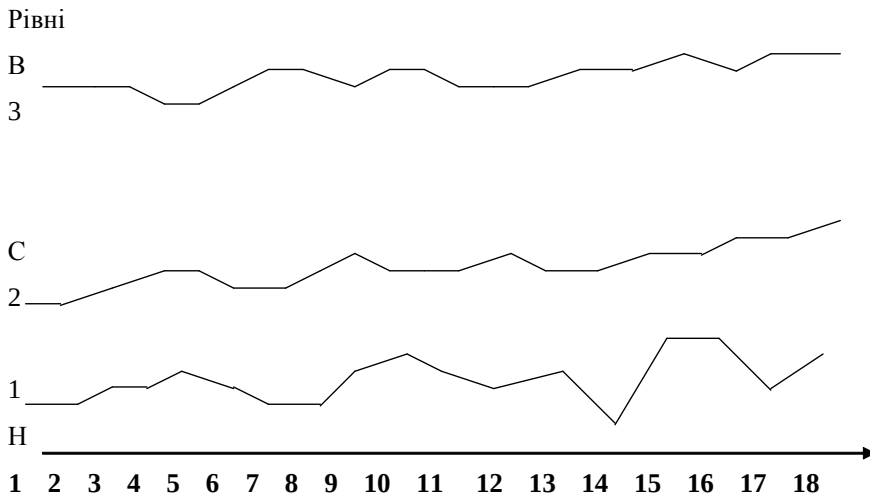
Основу для багатомірного опису професійної діяльності склали дані, отримані за допомогою аналізу причин звільнення молодих фахівців, труднощів, які вони випробовують у перші роки самостійної роботи; опитування експертів-досвідчених керівників підприємств і фірм, а також діючі наставлення, інструкції і вказівки. На основі цього був складений достатньо великий перелік необхідних молодим фахівцям якостей, що забезпечують успішність їх професійної діяльності. Даний перелік знову був пред'явлений керівникам підприємств і фірм для оцінки за п'ятибальною шкалою ступеня важливості і необхідного рівня розвитку кожного із включених у перелік професійно-значимих якостей. В остаточний перелік увійшли 18 ознак, абсолютні значення експертних оцінок за якими були максимальними і варіювалися у межах одного бала. У таблиці 2 представлені експертні оцінки індивідуально-професійних якостей фахівців ХНУ.

Таблиця 2

Експертні оцінки індивідуально-професійних якостей фахівців ХНУ

	Якість особистості	Експертна оцінка, бали
1.	Активність	3,90
2.	Прагнення до саморозвитку	4,50
3.	Працьовитість	4,00
4.	Сумлінність	4,60
5.	Ініціативність	3,95
6.	Високий інтелектуальний потенціал	4,78
7.	Цілеспрямованість	4,00
8.	Дисциплінованість	4,64
9.	Самостійність	4,03
10.	Товариськість	4,10
11.	Почуття обов'язку	3,90
12.	Вміння керувати людьми	3,87
13.	Чесність	4,63
14.	Відповідальність	4,69
15.	Емпатія	4,5
16.	Самодисципліна	4,81
17.	Принциповість	4,2
18.	Витривалість	4,3

Надалі ці дані були використані як еталонна модель при оцінці рівня професійної підготовленості майбутніх фахівців ХНУ на різних етапах їхнього навчання у вузі. Результати дослідження, що відображають динаміку формування професійно-значимих якостей та іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців ХНУ були отримані на вибірці з 240 студентів (по 80 чоловік I, II і V курсу) (рис. 1)

1 - на початку навчання, 2 - у середині навчання, 3 - наприкінці навчання

Рис. 1 – Узагальнені результати оцінки розвитку індивідуально-професійних якостей майбутніх фахівців з різним рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності на початку, середині і кінці навчання

Прим: 1 - Активність; 2 - Прагнення до саморозвитку; 3 - Працьовитість; 4 - Сумлінність; 5 - Ініціативність; 6 - Високий інтелектуальний потенціал; 7 - Цілеспрямованість; 8 - Дисциплінованість; 9 - Самостійність; 10 - Товариськість; 11 - Почуття обов'язку; 12 - Принциповість; 13 - Керувати людьми; 14 - Чесність; 15 - Відповідальність; 16 - Емпатія; 17 - Самодисципліна; 18 - Витривалість.

Висновки. Аналіз динаміки професійного розвитку особистості майбутніх фахівців з різними рівнями сформованості іншомовної комунікативної компетентності за всіма вимірюваними ознаками показав їхній значний ріст на всіх етапах навчання. При узагальненні та аналізі результатів сформованості і значимості індивідуально-професійних якостей майбутніх фахівців, у групі і підгрупах респондентів використовувалися методи статистичної обробки даних із застосуванням статистичного пакета „Excel”. Була проведена первинна обробка даних результатів психологічного дослідження, на основі якої методом факторизації були виявлені найбільш значимі фактори даної вибірки. Як показують результати дослідження, 9 факторів є статистично значимими, 6 з них - на рівні $P < 0,01$. Цей факт доводить подібність спрямованості особистісного розвитку майбутніх фахівців різних рівнів сформованості іншомовної комунікативної компетентності. Ця спрямованість, як можна зрозуміти із трактування великої ваги негативних кореляцій деякої властивості особистості з іншими властивостями, полягає, мабуть, в усе більшій диференційованості розуміння проявів даної властивості у ситуаціях, що зачіпає також інші властивості особистості, без чого важко уявити собі і розвиток творчої особистості у цілому. Аналіз рангових місць по стовпцях різностей, тобто в міру убавання негативних кореляцій, показує, що перші рангові місця у студентів з високим рівнем сформованості іншомовної комунікативної компетентності займають такі властивості, як прагнення до саморозвитку, високий інтелектуальний потенціал, товариськість, емпатія, а останні - принциповість, відповідальність, почуття обов'язку, вміння керувати людьми.

Перспективи використання результатів дослідження. Розглянуті особистісні та індивідуально-професійні закономірності розвитку іншомовної комунікативної компетентності у психологічному контексті в їх теоретичному та прикладному аспектах можуть забезпечити її ефективний розвиток у студентської молоді. Крім того, вони можуть бути враховані під час розробки нових конкретних методів і методик розвитку іншомовної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волобуєва О.Ф. Психологічні засади розвитку професійних іншомовних здібностей майбутнього військового професіонала: – Монографія. – Хмельницький: вид-во НА ДПСУ, 2007. – 455 с.

2. Касаткіна О.В. Психолого-педагогічні основи розвитку комунікативної компетентності студентів (на прикладі вивчення англійської мови). Дис. канд... психол. н. 19.00.09. - Івано-Франківськ, 2007. – 188 с.